

Voorwoord

Nederland en andere Europese landen zijn in de afgelopen periode opgeschrikt door verschillende voedselschandalen. Vooral in de vleessector is van alles mis, zoveel is duidelijk sinds de ontdekking van de paardenvleesfraude in 2013. De misstanden in de vleessector worden bevestigd in het vernietigende rapport *Risico's in de vleesketen*, dat de Onderzoeksraad voor Veiligheid eind maart publiceerde.¹ Bedrijfsleven en overheid slagen er volgens de raad niet in de veiligheid van het vlees in de schappen te waarborgen. Ook worden de veiligheidsrisico's van geïmporteerd vlees onvoldoende beheerst en zijn er weinig instrumenten voorhanden om fraude op te sporen. Een week eerder had de directeur van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) Harry Paul in een interview met *Het Financieele Dagblad* al te kennen gegeven dat de omvang van 'het geknoei met voedsel' verontwaardigend is.² De tendens om sectoren aan te spreken op hun 'zelfregulerend vermogen' en hun eigen kwaliteitscriteria te laten handhaven lijkt nu te keren. De NVWA zal de komende jaren flink uitbreiden en meer controle en toezicht gaan uitoefenen.

Het is duidelijk dat lang niet alle vormen van voedsel fraude een (direct) gevaar betekenen voor de volksgezondheid. In veel gevallen wordt de consument simpelweg om de tuin geleid, bijvoorbeeld met producten waarvan onterecht wordt geclaimd dat ze 'biologisch' zijn. Voedsel fraude leidt in veel gevallen echter tot onzekerheid over de herkomst en samenstelling van een product. De veiligheid komt dan in het geding, omdat er bij controles niet naar de juiste waarden wordt gekeken. Dit was het grote probleem in de paardenvleesaffaire. Veel paarden krijgen tijdens hun leven de pijnstiller fenylbutazon toegediend, die voor mensen schadelijk kan zijn. Maar als men denkt met rundvlees te maken te hebben, wordt hierop niet getest omdat het medicijn niet wordt toegediend aan runderen.

In dit themanummer verkennen we het verband tussen voedsel(on)veiligheid en criminaliteit, waarbij aansluiting wordt gezocht met criminologische theorieën over gelegenheidsstructuren, motivaties en organisatiecriminaliteit. Er is overigens tot nu toe weinig aan-

1 www.onderzoeksraad.nl/nl/onderzoek/1478/risico-s-in-de-vleesketen/publicatie#fasen.

2 www.nvwa.nl/onderwerpen/thema-eten-en-drinken/dossier/vlees-en-vleesproducten.

dacht voor voedselcriminaliteit binnen de criminologie en andere sociale wetenschappen.

De bestrijding van voedsel fraude in Nederland staat centraal in het eerste artikel van dit themanummer. Karen Gussow en Loes Kuiper schetsen de ervaringen van de Inlichtingen- en Opsporingsdienst (IOD) van de NVWA met de opsporing van voedsel fraude in de afgelopen vijftien jaar. Pas in de laatste jaren is die opsporingsactiviteit goed op gang gekomen. In dit artikel worden negen casus meer gedetailleerd beschreven, waarbij een criminologisch perspectief wordt gehanteerd in termen van motieven en gelegenheden. Onduidelijke wet- en regelgeving en een gebrek aan toezicht dragen substantieel bij aan de aantrekkelijkheid van voedsel fraude, zo blijkt uit dit betoog. Saskia van Ruth en Wim Huisman geven in een verkennend artikel een aanzet tot een analyse van de kwetsbaarheid van de vleessector voor voedsel fraude. Zij doen dit op grond van de kenmerken van de producten, de bedrijven en de productieketen. De centrale vraag daarbij is welke motieven en gelegenheden voor fraude met vlees samenhangen met de aard van de voedsel producten, de aard van de actoren in de vleesproductieketen en de aard van de keten zelf. De beantwoording van deze vraag wordt toegespitst op de recente paardenvlees fraude. Ten slotte wordt gekeken of deze inzichten aanknopingspunten bieden voor detectie en preventie van voedsel fraude.

We verleggen de aandacht vervolgens naar een bijzondere casus: de handel in kaviaar. Dina Siegel en Daan van Uhm beschrijven de kleurrijke historie van dit luxeproduct en statussymbool bij uitstek. De waarde van kaviaar werd historisch bepaald in de context van veranderende sociale en politieke verhoudingen en, in de laatste eeuw, ook door snelle ecologische veranderingen. Na de val van de Sovjet-Unie was het gedaan met de strenge regulering van de vangst van steur, met overbevissing en de geboorte van een 'kaviaar maffia' als gevolg. De auteurs schetsen hoe de schaarste van 'echte' (wilde) kaviaar de georganiseerde misdaad de kans heeft geboden om met illegale vangst, smokkel en handel miljoenen te verdienen.

Voedselcriminaliteit kan zich ook voordoen helemaal aan het begin van de voedselketen, bij de verbouw van gewassen. Christopher Sambrook laat in zijn artikel zien dat de productie en distributie van illegale pesticiden in Europa niet uitzonderlijk zijn. De verspreiding van zulke producten binnen de Europese Unie is grotendeels te wijten aan het misbruik van de regels op het gebied van parallelhandel en aan de

combinatie van hoog rendement en gering risico die deze activiteit aan criminele organisaties biedt. Het is tevens een verraderlijke vorm van criminaliteit: de gebruikte chemische stoffen zijn niet getest of voor gebruik goedgekeurd en vormen een ernstige bedreiging voor de economie, het milieu en de volksgezondheid. Een bron van zorg is de mogelijkheid dat resten van illegale bestrijdingsmiddelen in de geoogste gewassen aanwezig blijven en terug te vinden zijn in voedingsmiddelen.

De recente voedselschandalen roepen de vraag op of er sprake is van een crisis in de Europese voedselketen. Jos van den Akker en Esther de Lange betogen in hun bijdrage dat dringend maatregelen op Europees niveau nodig zijn om het vertrouwen van consumenten in de voedselsector te helpen herstellen. Zij beargumenteren waarom het grensoverschrijdende karakter van voedsel fraude een Europese aanpak daarvan vereist. Hierin staan internationale samenwerking tussen opsporingsdiensten en informatiedeling centraal. Ook worden initiatieven ter verbetering van de voedselveiligheid binnen de voedselindustrie aangemoedigd en is het zaak dat de lidstaten van de Europese Unie strengere straffen stellen op voedsel fraude.

Ten slotte schetsen Chris Vansteenkiste en Tamara Schotte de rol van Europol bij de bestrijding van voedselcriminaliteit. Zij plaatsen voedsel fraude tegen de achtergrond van een sterk groeiende namaakindustrie, die zich al lang niet meer beperkt tot luxegoederen, maar ook winstmogelijkheden ziet in gewone consumptiegoederen. De auteurs betogen dat er sterke aanwijzingen zijn van toenemende betrokkenheid van georganiseerde misdaadgroepen bij voedsel fraude en geven daarvan enkele voorbeelden. De bestrijding van namaakgoederen die een impact hebben op de volksgezondheid is binnen de Europese Unie inmiddels een prioriteit in de criminaliteitsbestrijding. Dit heeft geleid tot verschillende Europese 'actieweken' onder de naam operatie OPSON, waarbij een breed assortiment van voedsel en dranken in beslag is genomen. Gezien het grensoverschrijdende karakter van voedselcriminaliteit is het volgens de auteurs wenselijk te komen tot harmonisering van wettelijke omschrijvingen, strafbaarstellingen en bevoegdheden. Ook zullen verbindingen binnen en tussen landen nodig zijn om signalen door te geven, kennis te delen en operaties op elkaar af te stemmen.

Marit Scheepmaker